

pregledni znanstveni članek
prejeto: 2004-09-15

UDK 373.23/.24:811.163.6'246.2(=1.497.4=50)

SEZNANJANJE S SLOVENŠČINO V ITALIJANSKIH VRTCIH NA NARODNOSTNO MEŠANEM OBMOČJU V SLOVENSKI ISTRI

Barbara BALOH

Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta Koper, SI-6000 Koper, Cankarjeva 5
e-mail: barbara.baloh@guest.arnes.si

IZVLEČEK

V prispevku je predstavljen model seznanjanja s slovenščino kot jezikom okolja v vrtcih z italijanskim učnim jezikom kot se kaže v Dodatku h Kurikulumu, ki je namenjen pripadnikom italijanske in madžarske narodnostne skupnosti v Sloveniji. V tovrstnih institucijah je po smernicah Kurikuluma predvideno seznanjanje s slovenskim jezikom, kar pomeni, da vzgojiteljice premišljeno in strokovno utemeljeno izbirajo vsebine in oblike dela ter načrtujejo dejavnosti, ki otrokom omogočajo seznanjanje z drugim jezikom. Gre za igralne in raziskovalne dejavnosti, metode in tehnike dela, ki spodbujajo interes za spoznavanje jezika in razvijanje sporazumevalne zmožnosti. Že na predšolski stopnji se tako začne razvijati izobraževalni model, ki pripadnikom italijanske narodnosti omogoča receptivno poznavanje jezika druge etnične skupine. Učenje drugega jezika lahko spodbuja celostni razvoj otroka. Če je metodična pot ustrezna in so vsebine primerne, utrjujejo otrokovo potrebo po odkrivanju jezika ter tako nudijo priložnost za uzaveščanje jezikovnih oblik, odnosov in razmerij. Prispevek prinaša tudi nekatere kritične poglede na cilje in napotke v Dodatku h Kurikulu za vrtce na narodno mešanih območjih.

Ključne besede: jezikovni stik, dvojezičnost/zgodnja dvojezičnost, slovenščina kot drugi jezik, seznanjanje z drugim jezikom, razvijanje jezikovne zmožnosti

L'INCONTRO CON LO SLOVENO NEGLI ASILI ITALIANI DEL TERRITORIO NAZIONALMENTE MISTO DELL'ISTRIA SLOVENA

SINTESI

È qui illustrato il modello di incontro dello sloveno come lingua d'ambiente negli asili con lingua d'insegnamento italiana, come previsto nell'Integrazione al curriculum per gli appartenenti alle comunità nazionali italiana ed ungherese in Slovenia. In queste istituzioni, sulla base del curriculum, è previsto l'incontro con la lingua slovena: le educatrici, in maniera ragionata e professionale, scelgono i contenuti e le forme di lavoro e pianificano le attività che permettono ai bambini di entrare in contatto con un'altra lingua: attività ludiche e di ricerca, metodi e tecniche lavorative che stimolano l'interesse per l'apprendimento della lingua e sviluppano la capacità di comunicazione. Già a livello prescolastico inizia così a svilupparsi un modello d'istruzione che assicura agli appartenenti della nazionalità italiana la conoscenza recettiva della lingua dell'altro gruppo etnico. Lo studio dell'altra lingua può stimolare lo sviluppo complessivo del bambino. Se il percorso metodico è conforme e i contenuti adeguati, cresce nel bambino il bisogno di scoprire la lingua e si offre l'opportunità di acquisire consapevolezza delle varie forme linguistiche, dei loro rapporti e delle loro proporzioni. L'articolo contiene anche alcuni cenni critici sui traguardi e gli indirizzi contenuti nelle Integrazioni per il curriculum degli asili nei territori nazionalmente misti.

Parole chiave: contatto linguistico, bilinguismo/bilinguismo precoce, lo sloveno quale lingua seconda, incontro con l'altra lingua, sviluppo delle capacità linguistiche

Na območju Slovenske Istre že skozi stoletja sobivata dva naroda, slovenski in italijanski, ki uporabljata dva jezika. Slovenščina je na tem območju državni in uradni jezik, položaj uradnega jezika pa zaradi prisotnosti italijanske narodnostne skupnosti pripada tudi italijanskemu jeziku.

V vseh treh obalnih občinah poleg vzgojno-izobraževalnih enot s slovenščino kot učnim jezikom in italijanščino kot jezikom okolja delujejo tudi vzgojno-izobraževalne enote, v katerih poučevanje poteka v italijanskem jeziku, zato lahko govorimo o dvosmerni dvojezičnosti. Med izobraževalnimi enotami z italijanskim učnim jezikom je 9 vrtcev, 3 osnovne šole s podružnicami in 3 srednje šole. Izobraževanje v jeziku narodnosti se izvaja bistveno drugače kot je to značilno za vzgojno-izobraževalne ustanove na narodnostno mešanem območju v Prekmurju.¹ V italijanskih vzgojno-izobraževalnih ustanovah v Slovenski Istri ima slovenščina status drugega jezika. Za vzgojno-izobraževalne programe z italijanskim učnim jezikom veljajo vzgojno-izobraževalni programi v Sloveniji, v katere so poleg ciljev, določenih s predpisi na področju vzgoje in izobraževanja, umeščeni še specifični cilji, ki prispevajo k ohranjanju in razvijanju jezikovne in kulturne identitete pripadnikov italijanske narodnostne skupnosti. Poleg specifičnih ciljev sta za vzgojno-izobraževalne programe z italijanskim učnim jezikom prilagojena tudi šolski predmetnik in Kurikulum za vrtce. V osnovnih in srednjih šolah je slovenščina kot drugi jezik učni predmet. V vrtcih z italijanskim učnim jezikom je v Dodatku h Kurikulu, ki je namenjen pripadnikom italijanske in madžarske narodnostne skupnosti v Sloveniji, predvideno seznanjanje s slovenskim jezikom. Kot določa Dodatek h Kurikulu, morajo strokovne delavke, ki seznajajo otroke s slovenskim jezikom, obvladati oba jezika in imeti strokovna ter specialna didaktična znanja² za seznanjanje otrok z drugim jezikom (Dodatek h Kurikulu, 2002, 4).

Dodatek h Kurikulu za vrtce na narodno mešanih območjih je Strokovni svet RS za splošno izobraževanje sprejel leta 2002. Zakonski izhodišči, na katerih temelji

omenjeni dodatek, sta Zakon o vrtcih in Zakon o posebnih pravicah italijanske in madžarske narodne skupnosti na področju vzgoje in izobraževanja. Zakon o vrtcih določa, da "se na območjih, kjer živijo pripadniki slovenskega naroda in pripadniki italijanske narodnostne skupnosti in so opredeljena kot narodnostno mešana območja, v skladu s posebnim zakonom o vrtcih, v katerih poteka vzgojno delo v slovenskem jeziku, otroci seznajajo z italijanskim jezikom, v vrtcih, v katerih poteka vzgojno delo v italijanskem jeziku, pa s slovenskim jezikom" (Zakon o vrtcih, 1996, 5. člen).

V zvezi s tem določilom se nam poraja prva dilema, in sicer razumevanje pojma seznanjanje. Gre za vprašanje, ki zadeva tako teoretike kot tudi praktike, vendar si v razumevanju tega pojma niso enotni. V povezavi z razvijanjem sporazumevalne zmožnosti v nekem jeziku govorimo o dveh procesih, o usvajanju in učenju jezika. Usvajanje jezika poteka nenačrtno, v okolju, kjer ta jezik obstaja in v njem poteka celotna komunikacija. Kot tako je značilno za pridobivanje jezikovne zmožnosti v prvem jeziku. Učenje jezika pa je načrtna dejavnost, značilna za pridobivanje jezikovne zmožnosti drugega ali tujega jezika, navadno v skonstruiranem okolju. Kam pa bi v procesu pridobivanja jezikovne zmožnosti umestili seznanjanje z jezikom? Seznanjanje je proces, v katerem si posameznik uzavešči, da poleg maternega jezika ob njem obstaja še neki drug jezik. Sicer pa seznanjanje poteka predvsem na receptivni ravni, vendar načrtovano in ne spontano. To pa pomeni, da vzgojiteljice premišljeno in strokovno utemeljeno izbirajo vsebine in oblike dela ter načrtujejo dejavnosti, ki otrokom omogočajo seznanjanje z drugim jezikom. Gre za igralne in raziskovalne dejavnosti, metode in tehnike dela, ki spodbujajo interes za spoznavanje jezika in razvijanje sporazumevalne zmožnosti. V igri je otrok svobodnejši. Svobodno se giblje, išče, odkriva in spoznava sebe ter druge, izraža čustva, rešuje morebitne konflikte, sprošča napetosti in odganja strah.

V času seznanjanja z jezikom je otroku potrebno ponuditi dovolj časa, da:

- 1 V Republiki Sloveniji velja, da ima dvojezično izobraževanje glede na jezikovno manjšino, geografsko območje in potrebe posameznikov za vsako narodnostno skupnost (italijansko in madžarsko) različen model, različne programe in izobraževalne institucije. Na območju Slovenske Istre se izobraževalne institucije nahajajo na omejenem območju, ki je pravno in politično definirano. Cilj tovrstnih institucij je združevanje in ohranjanje integritete narodnostne skupnosti, predvsem tako, da je učni jezik v njih italijanščina in da otroke, učence in dijake vzgajajo v duhu italijanske kulture in civilizacije, vendar pa se do neke mere priznava tudi jezikovna in narodnostna pluraliteta območja, na katerem se izobraževalna institucija nahaja.
- 2 Otrokov življenjski okolje je vse kompleksnejše. V njem se prepletajo posamezni kulturni vplivi, srečuje pa se tudi z jezikovno različnostjo. V družini se sicer najpogosteje še uveljavlja en jezik (materni/očetov/izvorni), v neposrednem življenjskem okolju pa otrok srečuje tuje, bolj ali manj oddaljene jezikovne vzorce. V narodnostno mešanem okolju opazuje in spoznava drugi jezik tako doma kot zunaj doma. Priložnosti in spodbude za njegovo rabo dobiva iz neposrednega okolja. Te so lahko enako močne in pogoste ali šibkejšje in manj pogoste kot spodbude za rabo materinščine. Ker otrok v vrtcih z italijanskim učnim jezikom jezik šele spoznava, še ni motiviran s težnjo po znanju jezika. Zato vztraja le, če se zabava. Najbolj ga zabavajo igralne, gibalne, domišljjske in ustvarjalne strategije ter dejavnosti, zato je strokovna usposobljenost delavcev v tovrstnih ustanovah izrednega pomena.

- "usvoji melodijo novega jezika,
- razume preproste besede in sporočila,
- se s petjem, z mimiko, rezljanjem, lepljenjem besed in slik igra z glasovi,
- zbira besede in jih postavlja v svoj vrednostni sistem.

Besedila, ki jih otrok posluša in "bere"³ v obdobju seznanjanja z jezikom, so preprosta, razumljiva, prijetna, igriva. Pogosto gre za pesmi, izštevanka, prstne igre, lažje prozne tekste in preprosta neumetnostna besedila. Preko igre otrok spoznava in razlaga prve preproste besede in besedne zveze v drugem jeziku. Te so na začetku povezane z otrokovim spoznavnim svetom in njegovimi osnovnimi potrebami. Postopoma bo otrok prešel na "branje zapletenejših besedil", daljših in zapletenejših povedi, samostojno se bo vključeval v pogovor. Vse to so dejavnosti, ki jih otrok počne tudi pri maternem jeziku, vendar jih v okviru seznanjanja z jezikom počne s ciljem razumeti in vzljubiti drugi jezik" (Zorman, 2001, 1).

Že na predšolski stopnji se tako začenja razvijati izobraževalni model, ki pripadnikom italijanske narodnosti omogoča receptivno poznavanje jezika druge etnične skupine. Seznanjanje z drugim jezikom lahko spodbuja celostni razvoj otroka. Če je metodična pot ustrezna in so vsebine primerne, utrjujejo otrokovo potrebo po odkrivanju jezika in nudijo priložnost za uza-veščanje jezikovnih oblik, odnosov in razmerij. Strategije seznanjanja s slovenščino kot drugim jezikom v Slovenski Istri so v tem trenutku bela lisa v uresničevanju ciljev iz Kurikuluma in bodo v prihodnje predmet naše podrobnejše raziskave.

Usvajanje jezika je ustvarjalen proces, na katerega vplivajo notranji (predispozicija, motivacija) in zunanji dejavniki, ki so lahko socialni (interakcija med učečim se in okoljem) in sociološki (status, družinsko okolje). Otrok je v procesu usvajanja jezika aktiven dejavnik in ima v njem pomembno vlogo, kar pride na dvojezičnem območju, kjer se vzorci govornega vedenja pridobivajo v družinskem okolju pa tudi skozi številne družbene stike v okviru širšega družbenega okolja in z mediji, še posebej do izraza. Novejši pogledi na usvajanje drugega jezika poudarjajo, da bo učeči se šele takrat uspešno usvojil drugi jezik, ko njegova temeljna naloga ne bo učenje jezikovnih pravil, temveč razvijanje sporazumevalnih zmožnosti o zanimivih temah v drugem jeziku. Govor je torej o komunikativnem učenju jezika. "Glavni končni cilj takšnega učenja je zmožnost učečega, da se bo lahko v tipičnih ali manj tipičnih situacijah v slovenskem okolju jezikovno sporazumel, to je tvoril takšna besedila, ki so na začetku potrebna za njegovo preživetje, pozneje (na višjih stopnjah spora-

zumevalne zmožnosti) pa morda tudi za vključitev v družbeno okolje (Ferbežar, 1999, 420).

Oba procesa, seznanjanje z jezikom in usvajanje jezika, na dvojezičnem območju dolgoročno vodita v dvojezičnost ali bilingvizem. S problemom dvojezičnosti se ukvarjajo številne vede: psihologija, sociologija, etnologija, jezikoslovje in vsaka od teh ved v zvezi z dvojezičnostjo postavlja v ospredje svoje vidike, tako da do danes še ni izdelana splošna, vse vidike zajemajoča, definicija dvojezičnosti.

Po Chomskem (Chomsky, 1957) je idealni dvojezični govorec tisti, ki popolnoma obvlada dva jezika z lingvističnega stališča (kompetenco in performanco) in je osvojil ter uglasil tudi tiste pogosto razlikujoče se oblike mišljenja, navade, ki označujejo dve kulturi in so zgoščeno podane v jeziku. Čas pa je pokazal, da je razmišljanje Chomskega le utopija, saj je dvojezični govorec tudi oseba, ki je le delno usvojila drugi jezik in tako le delno prestopila "kulturne meje".

Z vidika psihološke teorije dvojezičnosti sta dva jezika dve različni vrsti aktivnosti, v kateri so vpleteni isti organi. Dvojezičnost je torej sporazumevalna zmožnost v dveh jezikih, ker pa gre za dva ločena jezikovna sistema, so v okviru jezikovnega stika možne tudi interference, vplivi enega jezika na drugega. "Dvojezičnost obsega možnost enakovredne izbire jezikovnih kodov v vseh govornih položajih (formalnih in neformalnih), jezikovno performanco (funkcionalno vlogo dvojezičnosti), hkrati pa tudi sposobnost istovetenja z obema jezikovnima skupnostma, tako da se ohrani lastna kulturna identiteta, h kateri se doda drugojezično kulturo" (Bernjak, 1990, 23). Delitev jezikovne dejavnosti na dva jezika omogoča govorcu, da ohrani dva ločena jezikovna sistema in s tem tudi strukturalno enovitost vsakega izmed njiju.

Na dvojezičnem in kulturno mešanem območju v Slovenski Istri se otrok zelo zgodaj srečuje z drugim jezikom in z drugo kulturo, zato se splošno pogosto pojavljata dva tipa zgodnje dvojezičnosti: taka, ki se istočasno ali zaporedno razvije v družini, in zgodnja dvojezičnost, ki nastane z usvajanjem enega jezika v družini, drugega pa izven družine, in sicer spontano ali organizirano v vzgojno-izobraževalnih institucijah. Izrazita jezikovna specifičnost pa se kaže prav v vzgojno-izobraževalnih institucijah narodnosti, saj le-te niso ustanove zaprtega tipa, ki bi bile omejene le na pripadnike italijanske narodnosti. Od popisa prebivalstva leta 1910 do leta 1975 se je populacija v vzgojno-izobraževalnih institucijah z italijanskim učnim jezikom manjšala, zato so kasneje vanje dovolili vpis tudi nepripadnikom italijanske narodnosti. Otroci, ki obiskujejo vrtce z italijanskim

3 "Brati" na tej stopnji pomeni izvajati različne dejavnosti, ki so povezane s predopismenjevanjem.

učnim jezikom, tako izhajajo iz jezikovno zelo različnih družin: njihov materni jezik ni vedno italijanski, saj gre v mnogih primerih za dvojezične družine (italijanski in slovenski ali italijanski in hrvaški jezik) ali celo za izključno slovenske družine, v nekaterih primerih pa v družini ne govorijo niti italijansko niti slovensko, pač pa kakšen drug jezik, običajno hrvaški ali srbski. Učni jezik otrok pa je italijanski jezik, zato je načrtovanje seznanjanja s slovenščino kot drugim jezikom izrednega pomena, še posebej, ker gre za razvijanje komunikacijskih zmožnosti otrok z različnim jezikovnim predznanjem, z različnim odnosom staršev do slovenskega jezika, in ker ima vrtce za spodbujanje razvoja otrokovega govora pravzaprav drugačne možnosti, kot jih ima kasneje šola. Otrokov govor namreč v tem obdobju še ni zaključen, otrok je še izredno sugestibilen in elastičen, proces usvajanja pa ciljno in dejavnostno še ni tako ostro zamejen. Pri tem je prav gotovo potrebno upoštevati različno hitrost otrok in globino pri seznanjanju z določenimi jezikovnimi spretnostmi, torej morajo dejavnosti v večji meri potekati tako, da so prilagojene predznanju, sposobnostim in željam posameznika, obenem pa mora preko njih potekati seznanjanje z drugimi kulturami in civilizacijami (živiljenjskimi navadami, tradicijami, običaji, praznovanji ...), kar nudi osnovo za vzgajanje medsebojne strpnosti in spoštovanje drugačnosti.

Če ponovno citiram Dodatek h Kurikulumu za vrtce: "Vzgojnoizobraževalno delo v vrtcih na narodno mešanih območjih v celoti temelji na Kurikulumu za vrtce. Pri izvajanju Kurikuluma na narodno mešanih območjih je potrebno upoštevati cilje in primere dejavnosti z vseh področij dejavnosti, zapisanih v Kurikulu.

Ob tem pa je potrebno posebej izpostaviti določene cilje Kurikula za vrtce in dodati nove, ki izhajajo iz posebnosti vzgojno izobraževalnega dela na teh območjih, ter navesti nekaj primerov dejavnosti, ki so primerne za uresničevanje teh ciljev. Vsebinsko se cilji in primeri dejavnosti navezujejo še posebej na področja dejavnosti Jezik, Družba in Umetnost.

Strokovne delavke strokovno odgovorno načrtujejo dejavnosti, ki bodo pripomogle k zavesti otrok o sobivanju dveh narodov, dveh jezikov in dveh kultur ter za pridobivanje ustrezne jezikovne zmožnosti v prvem in drugem jeziku" (Dodatek h Kurikulumu, 2002, 5).

Glede na prej navedeno specifično jezikovno situacijo v vzgojno-izobraževalnih ustanovah z italijanskim učnim jezikom in glede na to, da je seznanjanje z jezikom proces uzaveščanja o nekem drugem jeziku, postavljam pod vprašaj tudi nekaj ciljev iz Dodatka h Kurikulumu. Vsekakor ostaja v zgodnjem seznanjanju s slovenščino kot drugim jezikom v italijanskih vrtcih na narodnostno mešanem območju še veliko nedorečenega, kar mora nujno postati predmet bodočih raziskav, še posebno v tako aktualnem času, kot je vstop Slovenije v Evropsko unijo, ko je slovenščina postavljena ob bok drugim evropskim jezikom.

Predvsem pa je potrebno upoštevati, da mora biti izobraževanje narodnostnih skupnosti kot vsaka druga pedagoška dejavnost zasnovano na poznavanju realnosti, v kateri tovrsten proces poteka, temu ustrezno pa bi ga bilo potrebno spremljati in prilagajati novejšim družbenim in zgodovinskim dogajanjem, še posebej, če je cilj izobraževanja na dvojezičnem območju ohranjanje identitete neke narodnostne skupnosti.

GETTING ACQUAINTED WITH SLOVENE IN ITALIAN KINDERGARTENS OF THE ETHNICALLY MIXED AREA IN SLOVENE ISTRIA

Barbara BALOH

Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta Koper, SI-6000 Koper, Cankarjeva 5
e-mail: barbara.baloh@guest.arnes.si

ABSTRACT

Learning a language is a creative process, which is influenced by internal (predisposition, motivation) or external factors, which can be both social (interaction between the learner and the environment) and sociological (status, family's environment). In the process of learning a language a child represents an active factor with an important role especially in a bilingual environment, where a child learns on the pattern of his family's environment, media and social relations in general.

In a bilingual environment such as Istria, children are exposed to a second language and culture in a very early stage, therefore there are two kinds of early bilingualism: simultaneous or parallel bilingualism, developed in the family's environment and early bilingualism, where a child learns one of the languages in the family environment and the second outside the family's environment, either spontaneously or in educational institutions.

In the Slovene part of Istria there are both educational institutes, where Slovene is being thought as the native language and Italian as the learning language and educational institutes (kindergartens, 3 primary schools and 3 secondary schools), where the lessons are held in Italian language. Although Prekmurje is a bilingual area, the language education concept differs a lot from language education in Istria. In Italian educational institutes in Istria the Slovene language has the status of a second language. According to the curriculum for both Italian and Hungarian nationalities in Slovenia, children in kindergartens with lessons in Italian should be informed with the Slovene language. Therefore teachers should choose appropriate language learning activities on a professional base. Learning activities should be conceived on playing and researching, on methods and techniques to excite the children's interest in learning a language and to develop communications skills. This education model, which is developed in a very early stage, gives people of Italian nationality the opportunity to learn the language of another ethnic group. The learning of a second language stimulates the integral child's development. If methods and contents are suitable, they stimulate the child's need of exploring a language and help children to realize communication forms and relations.

Key words: linguistic contact, bilingualism/ early bilingualism, Slovene as a second language, getting acquainted with a second language, developing linguistic competence

VIRI IN LITERATURA

- Baloh, B. (2003):** Vzorci govornega vedenja pri pripadnikih italijanske narodne skupnosti v Slovenski Istri. Magistrsko delo. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Bernjak, E. (1990):** Kontrastivna obravnava dvojezičnosti s posebnim poudarkom na slovensko-madžarski dvojezičnosti na narodnostno mešanem območju Prekmurja. Magistrska naloga. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Čok, L. (1999):** Zgodnja večjezičnost in izobraževanje. Osnove za oblikovanje modela. *Annales – Analiza za istrske in mediteranske študije, Series Historia et Sociologia*, 9, 1999, 1 (16). Koper, 111–126.
- Dodatek h Kurikulu (2002):** Dodatek h Kurikulu za vrtce na narodno mešanih območjih. http://www.mszs.si/slo/solstvo/pdf/vrtce_Dodatek%20-%20narodnostno%20mesana.pdf, 10.06.2004.
- Ferbežar, I. (1999):** Merjenje in merljivost v jeziku (Na stičišču jezikoslovja in psihologije: nekaj razmislekov). *Slavistična revija*, 47, 1999, 4. Ljubljana.
- Kranjc, S. (1996):** Notranji in zunanji vplivi na slovensko zmožnost otrok v zgodnjem obdobju razvoja govora. V: Vidovič Muha, Ada (ed.): *Jezik in čas*. Zbornik. Razprave filozofske fakultete. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Kranjc, S. (1996/97):** Govorjeni diskurz. *Jezik in slovensko*, XXXII, 7. Ljubljana, 307–319.
- Kranjc, S. (1999):** Razvoj govora predšolskih otrok. Razprave Filozofske fakultete. Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- Kranjc, S. (2003):** Pouk slovenskega jezika v osnovni šoli. V: 39. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. *Slovenski jezik, literatura in kultura v izobraževanju*. Ljubljana. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.
- Kranjc, S. (2003):** Izražanje prostora v govorjenih besedilih otrok. Zbornik referatov za trinajsti mednarodni slavistični kongres. V: SLR, posebna številka. Ljubljana.
- Kurikulum za vrtce (1999):** Kurikulum za vrtce. http://www.mszs.si/slo/solstvo/os/pdf/vrtci_kur.pdf, 10.06.2004.
- Marjanovič Umek, L. (ed.) (2001):** Otrok v vrtcu. Priročnik h kurikulu za vrtce. Maribor, Založba Obzorja.
- Prebeg-Vilke, M. (1995):** Otrok in jeziki. Materinščina in drugi jeziki naših otrok. Ljubljana, Sanjska knjiga.
- Schiavi Fachin, S. (ed.) (1996):** Activity packs for Language Teachers. Tempus joint european project, 3767. Udine, Kappa Vu.
- Štrukelj, I. (ed.) (1998):** Usvajanje in učenje jezika. Uporabno jezikoslovje. Tematska številka, 5. Ljubljana, Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije.
- Titone, R. (1975):** *Psicolinguistica applicata. Introduzione psicologica alla didattica delle lingue*. Roma, Armando editore.

Titone, R. (1993): Bilinguismo precoce ed educazione bilingue. Roma, Armando editore.

Titone, R. (1996): La personalita' bilingue. Milano, Studi Bompiani.

Zakon o vrtcih (1996): Zakon o vrtcih.

[Http://www2.gov.si/zak/zak_vel.nsf/zakposop/1996-01-0569?OpenDocument](http://www2.gov.si/zak/zak_vel.nsf/zakposop/1996-01-0569?OpenDocument), 10. 06. 2004.

Zorman, A. (2001): Italijanščina kot jezik okolja na predšolski stopnji na narodnostno mešanem območju, (Program stalnega strokovnega spopolnjevanja), neobjavljeno gradivo.